

III. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

УДК 343.2/.7

Єрмак О. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального,

кримінально-виконавчого права та криминології,

Академія Державної пенітенціарної служби України, м. Чернігів

КОНФІСКАЦІЯ В МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТАХ

Стаття присвячена дослідженню конфіскації майна в міжнародних правових документах. Визначено стан наукової розробки конфіскації в міжнародних правових актах.

У статті здійснено загальну характеристику конфіскації в міжнародних правових документах. У міжнародних правових документах конфіскація розуміється як покарання, інший засіб кримінально-правового реагування або як санкція; полягає в остаточному позбавленні власності; застосовується лише уповноваженими органами. У жодному міжнародному нормативно-правовому акті не йдеться про загальну конфіскацію майна в розумінні вітчизняної кримінально-правової доктрини. Розділяю позицію тих криміналістів, які вважали конфіскацію як покарання (загальна конфіскація) рудиментарним кримінально-правовим явищем радянської епохи.

Ключові слова: кримінальне право, засоби кримінально-правового характеру, інші засоби кримінально-правового характеру, покарання, конфіскація майна, спеціальна конфіскація.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, що останнім часом визначають тенденції та напрями розвитку суспільства у політичній, економічній, культурній, екологічній, демографічній та, звичайно ж, правовій сфері, обумовлюють необхідність діалогу правових систем. Це, в свою чергу, передбачає необхідність взаємодії правових систем, що врешті-решт, приводить до їх зближення [1, с. 34–39; 2, с. 5]. Як слушно зазначає Петришин О. В., «розвиток різноманітних зв'язків між державами та народами в масштабах усієї земної кулі приводить до посилення взаємодії національних правопорядків, вимагає пошуку компромісних шляхів вирішення існуючих суперечностей між цими правопорядками.

Належний розвиток економічних, політичних, соціальних, культурних та інших відносин є неможливим без знання особливостей правового регулювання, правозастосування та правової культури країн-партнерів... Порівняльно-правові дослідження набувають особливої важливості для успішної інтеграції України в європейський правовий та культурний простір...» [3, с. 7].

Зазначене знайшло своє відображення в національному законодавстві України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Україна на конституційному рівні визнала примат міжнародного права та міжнародних договорів. Йдеться саме про міжнародні публічні договори, прийняті та ратифіковані в установленому порядку відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року. Норми, що містяться в таких договорах, після їх імплементації стають частиною національного законодавства України, у тому числі і кримінального. Від міжнародно-правових договорів необхідно відрізнити інші міжнародні акти, що за різних обставин можуть мати правове значення: резолюції міжнародних міждержавних організацій, декларації, заяви, заключні акти тощо. Хоча такі міжнародні документи за певних умов можуть створювати певні міжнародно-правові зобов'язання, вони не набувають якості міжнародного договору [4, с. 68]. Також слід наголосити, що згідно з ч. 1 ст. 3 КК України законодавство про кримінальну відповідальність становить КК України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стверджувати, що зазначені вище проблеми є цілком новими було б не зовсім справедливо, адже конфіскація як захід кримінально-правового характеру висвітлювалась у працях багатьох вчених України та зарубіжжя, зокрема: Багрій-Шахматова Л. В., Бажанова М. І., Бауліна Ю. В., Борисова В. І., Бурдіна В. М., Гуторової Н. О., Грищука В. К., Дудорова О. О., Книженко О. О., Козирєвої В. М., Корабель М. Г., Курлаєвої О. В., Куца В. М., Орловської Н. А. Маріна О. К., Мельникової-Крикун В. М., Тютюгіна В. І., Хавронюка М. І., Яценка А. М. та інших. Конфіскація

майна як захід кримінально-правового характеру розглядалась у низці дисертаційних досліджень, проведених, зокрема, Гарбовським Л. А., Корабель М. Г., Собко С. Г., Яценком А. М., Вісковим М. В., Голубовим І. І., Самойловою С. Ю., Пропостіним А. О., Мартиненком Е. В. та іншими.

Метою статті є визначення місця конфіскації майна серед засобів кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення в міжнародних правових документах.

Виклад основного матеріалу. Конфіскація майна дуже широко представлена в міжнародному законодавстві. Для більшої повноти дослідження спочатку проаналізуємо міжнародні договори та інші міжнародно-правові документи, що регламентують застосування конфіскації майна, а потім національне законодавство держав-членів Європейського Союзу.

У частинах 1 і 2 ст. 8 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.) передбачено, що держави-учасниці відповідно до свого внутрішнього законодавства можуть вживати необхідних заходів для конфіскації коштів, які використовувались або були виділені з метою вчинення злочинів, зазначених у статті 2 цієї Конвенції, і надходжень, отриманих в результаті таких злочинів. Подібні положення закріплені у ч. 3 ст. 19 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (1999 р.), ст. 5 Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1998 р.), ч. 1 ст. 2 Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (1990 р.), ст. 31 Конвенції ООН проти корупції (2003 р.). Більше того, у деяких міжнародних документах прямо передбачено обов'язок держави-учасниці вживати у максимальному ступені, можливих в межах їх внутрішніх правових систем заходів, які можуть знадобитися для забезпечення можливої конфіскації майна, одержаного в результаті вчинення злочину, знарядь злочину та ін. цінностей (ч. 1 ст. 12 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.)).

Конфіскацію майна передбачено у численних міжнародно-правових документах, серед таких як: Резолюція Комітету міністрів Ради Європи № 76 (10) «Про деякі міри покарання, альтернативні позбавленню волі» від 9 березня 1976 року (рекоменда-

ційний характер), Декларація ООН про злочинність і суспільну безпеку від 12 грудня 1996 року (рекомендаційний характер), Мінімальні стандартні правила ООН у відношенні заходів, не пов'язаних з позбавленням волі (Токійські правила) від 14 грудня 1990 року, Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 8 листопада 1990 року (ратифікована Україною із застереженнями 17 листопада 1997 року), Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27 січня 1999 року (ратифікація Україною 18 жовтня 2006 року), Конвенція ООН проти корупції від 10 жовтня 2003 року (ратифікація Україною 18 жовтня 2006 року), Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 року (ратифікація Україною 17 листопада 2010 року), Рекомендація № R (91) 11 Комітету міністрів Ради Європи «Щодо експлуатації сексу в цілях наживи, порнографії, торгівлі дітьми і неповнолітніми» від 9 вересня 1991 року, Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року (не ратифікований Україною), Міжамериканська конвенція проти корупції від 29 березня 1996 року, Конвенція про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав під час проведення міжнародних ділових операцій від 21 листопада 1997 року, Конвенція (ETS № 172) про захист довкілля засобами кримінального законодавства від 4 листопада 1998 року, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 року (ратифікована Україною 12 вересня 2002 року), Керівні принципи в галузі прав людини та боротьби з тероризмом від 11 липня 2002 року (рекомендації Ради Європи), Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року з протоколами (ратифікована Україною із заявами і застереженнями 4 лютого 2004 року) та ін. [6, с. 83].

У відповідь на зростання проблеми відмивання грошей, у 1989 році на зустрічі країн Великої Сімки у Парижі було створено Групу з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF – Financial Action Task Force). Документи зазначеної міжнародної організації, зокрема Сорок рекомендацій FATF і 8 Спеціальних рекомендацій щодо боротьби з фінансуванням тероризму, містять положення про доцільність застосування

конфіскації майна в національному законодавстві держав-членів для протидії відмиванню грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, і протидії фінансуванню тероризму [7, с. 271].

Більшість міжнародних нормативно-правових актів не містять визначення конфіскації майна. В основному міжнародні документи закріплюють лише рекомендацію про можливість застосування конфіскації майна, яке так чи інакше пов'язане з вчиненням злочину. Так, наприклад, відповідно до п. b ст. 77 Римського статуту суд, крім позбавлення волі, може призначати конфіскацію доходів, майна та активів, отриманих прямо або не прямо в результаті злочину, без шкоди для прав *bona fide* третіх сторін. У Римському статуті конфіскація майна виступає як захід кримінально-правового реагування на злочин, що призначається додатково до таких видів покарань, як позбавлення волі на певний строк і довічне позбавлення волі. У нормативно-правовому акті наголошується на тому, що конфіскації підлягають лише доходи, майно та активи, отримані в результаті вчинення злочину. Формулювання «без шкоди для прав *bona fide* третіх сторін» означає, що правомірно обернене майно, яке перебуває у власності третіх осіб, не підлягає конфіскації, якщо вони не мали стосунку до вчинення злочину та не знали, що їх майно придбане злочинним шляхом.

Визначення конфіскації міститься лише у незначній кількості міжнародних документів [6, с. 83]. Так, згідно з п. g ст. 2 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року «конфіскація» означає остаточне позбавлення майна за постановою суду або іншого компетентного органу. Коментар до ст. 3 Конвенції про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав під час проведення міжнародних ділових операцій від 21 листопада 1997 року вказує, що термін «конфіскація» означає позбавлення майна за рішенням суду або іншого компетентного органу. При цьому зазначається, що даний пункт не завдає шкоди правам потерпілих. Крім того, відповідно до п. d ст. 1 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 року конфіскація означає покарання або захід, призначені після розгляду справи стосовно злочину чи злочинів, результатом якого є остаточне позбавлення майна. Згідно з п. g ст. 2 Конвенції ООН

проти корупції від 31 жовтня 2003 року конфіскація, що включає у відповідних випадках позбавлення прав, означає остаточне позбавлення майна за постановою суду або іншого компетентного органу. Визначення конфіскації майна містяться в п. f ст. 1 Конвенції ООН проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 року (ратифіковано Україною 25 квітня 1991 року), відповідно до якої конфіскацією вважається остаточне позбавлення права власності за постановою суду або іншого компетентного органу.

Міжнародно-правові документи фактичною підставою застосування конфіскації майна визначають вчинення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, корупційних, у сфері обігу наркотичних засобів, а юридичною підставою визнають рішення суду або іншого компетентного органу.

У цьому аспекті ч. 6 ст. 41 Конституції України, ст. 59 і ч. 1 ст. 96-1 КК України не протирічають вимогам міжнародних документів, якими передбачено конфіскацію майна, адже конфіскація майна за національним законодавством може призначатися винятково за рішенням суду. Інші державні і недержавні органи в Україні такими повноваженнями не наділені.

Міжнародно-правові акти для позначення матеріальних благ, що підлягають конфіскації, використовують різні терміни та вкладають у них різний зміст. Це такі терміни, як «майно», «доходи від майна», «кошти», «надходження» та ін. [6, с. 84].

Відповідно до вимог п. п. d, e ст. 2 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 2000 року термін «майно» означає будь-які активи, матеріальні чи нематеріальні, рухомі чи нерухомі, виражені в речах чи у правах, а також юридичні документи або акти, які підтверджують право на такі активи або інтерес у них; «доходи від злочину» означають будь-яке майно, придбане чи отримане, прямо або посередньо, в результаті вчинення будь-якого злочину.

У Міжнародній конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року замість терміна «майно» використовується термін «кошти». Так, згідно з ч. 1 ст. 1 вказаної Конвенції «кошти» означають активи будь-якого роду, матеріальні чи нематеріальні, рухомі чи нерухомі, незалежно від способу їх придбання, а також юридичні документи або акти у будь-якій формі, в тому

числі в електронній або цифровій, які засвідчують право на такі активи або участь у них, включаючи банківські кредити, дорожні чеки, банківські чеки, поштові перекази, акції, цінні папери, облігації, векселя, акредитиви, але не обмежуючись ними. Аналогом терміна «доходи від злочину» в цьому міжнародному документі є термін «надходження» (п. 3 ст. 1), який означає будь-які кошти, отримані або набуті прямо чи опосередковано, шляхом вчинення злочину, зазначеного в статті 2.

Відповідно до вимог ст. 1 Міжамериканської конвенції проти корупції від 29 березня 1996 року «власність» означає майно будь-якого типу, рухомого чи нерухомого, матеріального чи нематеріального, а також будь-які документи або правові інструменти, що демонструють, можуть демонструвати, або що стосуються права власності або інших прав на таке майно.

Згідно з п. п. d і e Конвенції ООН проти корупції 10 жовтня від 2003 року «майно» означає будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або в правах, а також юридичні документи або активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них; «доходи від злочину» означає будь-яке майно, придбане або отримане безпосередньо чи опосередковано в результаті вчинення будь-якого злочину.

Відповідно до вимог п. п. a, b, c ст. 1 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 року термін «доходи» означає будь-яку економічну вигоду, одержану чи набуту, прямо чи опосередковано, від злочинів. Вона може складатися з будь-якого майна, зазначеного в підпункті «b» цієї статті; «майно» включає майно будь-якого виду, незалежно від того, матеріальне воно чи виражене в правах, рухоме чи нерухоме, та правові документи або документи, які підтверджують право на таке майно або частку в ньому; «засоби й засоби злочину» означає будь-яке майно, яке використовується чи може використовуватися будь-яким чином, цілком або частково, для вчинення злочину чи злочинів.

Відповідно до п. п. a, b, c Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, від 8 листопада 1990 року термін «доходи» означає будь-яку економічну вигоду, набуту злочинним шляхом. Вона може скла-

датися з будь-якої власності, зазначеної в підпункті b цієї статті; термін «власність» включає власність будь-якого виду, матеріальну власність чи власність, виражену в правах, рухоме чи нерухоме майно і правові документи або документи, які підтверджують право на таку власність чи частку в ній; термін «засоби» означає будь-яку власність, яка використовується або може використовуватися будь-яким чином, повністю або частково, для вчинення кримінального злочину чи кримінальних злочинів.

На підставі вищевикладеного доходимо висновку, що матеріальні блага, що підлягають конфіскації в міжнародно-правових документах, позначаються такими загальними термінами, як «майно», «власність» і «кошти», які в більшості випадків включають не лише матеріальні блага, а і права на них. Для визначення матеріальних благ, що є результатом вчинення злочинів, в міжнародно-правових актах вживаються такі аналогічні за змістом терміни, як «доходи», «доходи від злочину» та «надходження». Крім того, в міжнародних документах зняряддями і засобами визнається будь-яке майно (власність), що використовувалось для вчинення злочину.

Щодо обов'язку доказування походження майна, одержаного злочинним шляхом, міжнародні документи, ратифіковані Україною, зокрема Конвенція ООН проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 року (ратифіковано Україною 25 квітня 1991 року), Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року з протоколами (ратифікована Україною із заявами і застереженнями 4 лютого 2004 року), Конвенція ООН проти корупції від 10 жовтня 2003 року (ратифікована Україною 18 жовтня 2006 року) містять положення про можливість держав-учасниць закріплювати у національному законодавстві обов'язок доказування законності походження доходів або майна, яке, на гадку обвинувачення, одержано у зв'язку із вчиненням злочину. Так, наприклад, відповідно до ч. 8 ст. 31 Конвенції ООН проти корупції від 10 жовтня 2003 року держави-учасниці можуть розглянути можливість встановлення вимоги про те, щоб особа, яка вчинила злочин, довела законне походження таких удаваних доходів від злочину або іншого майна, що підлягає конфіскації, тією мірою, якою така вимога відповідає основопо-

ложним принципам їх внутрішнього права й характеру судового або іншого розгляду.

Висновки. Проаналізувавши різні визначення конфіскації в міжнародно-правових документах, доходимо висновку, що основні риси конфіскації майна зводяться до наступних: 1) конфіскація – це покарання (Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року), покарання або інший захід (Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 8 листопада 1990 року), санкція (Коментар до Конвенції про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав під час проведення міжнародних ділових операцій від 21 листопада 1997 року); 2) призначається судом або іншим уповноваженим органом; 3) полягає в остаточному позбавленні майна або права власності, доходів від злочину, засобів і знарядь вчинення злочину; 4) призначається за вчинення таких злочинів, як тероризм, злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, сексуальною експлуатацією, контрабандою, організованою злочинністю, корупційні і службові злочини, злочини у сфері обігу наркотичних засобів, корисливі злочини, злочини у сфері господарської діяльності та ін.; 5) міжнародні документи не містять обмежень щодо застосування конфіскації до будь-якого майна, одержаного законним шляхом; 6) майно, що підлягає конфіскації, обов'язково повинне бути пов'язане із вчиненням злочину; 7) конфіскація обов'язкова для імплементації в національне законодавство держав-учасниць деяких міжнародних договорів з урахуванням особливостей національних систем права цих держав [6, с. 85].

Міжнародні нормативно-правові акти, що ратифіковані Україною, зокрема, передбачають можливість держав-учасниць закріплювати у національному законодавстві обов'язок доказування законності походження доходів або майна, одержаного у зв'язку із вчиненням злочину.

У жодному міжнародному нормативно-правовому акті не йдеться про загальну конфіскацію майна в розумінні вітчизняної кримінально-правової доктрини.

Враховуючи вищезазначене, поділяємо позицію тих криміналістів, які вважають конфіскацію рудиментарним кримінально-правовим явищем радянської епохи.

Список використаних джерел

1. Куц В. М. Апроксимація національних законодавчих систем / В. М. Куц // Вісник Запорізького національного університету. – 2001. – № 1. – С. 34–39.
2. Бехруз Х. Порівняльне правознавство: підручник. – Одеса: Фенікс, 2009. – 464 с.
3. Порівняльне правознавство: підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. – Х.: Право, 2012. – 272 с.
5. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2011. – 1128 с.
6. Єрмак О. В. Конфіскація: міжнародно-правовий аспект // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (м. Київ, Україна, 13–14 лютого 2015 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2015. С. 83–85.
7. Марчук Р. П. Боротьба FATF з відмиванням брудних грошей / Р. П. Марчук // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2 – С. 270–274.

Єрмак А. В.

КОНФИСКАЦИЯ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ПРАВОВЫХ ДОКУМЕНТАХ

Статья посвящена исследованию конфискации имущества в международных правовых документах. Определено состояние научной разработки конфискации в международных правовых актах.

В статье осуществлена общая характеристика конфискации в международных правовых документах. В международных правовых документах конфискации понимается как наказание, иная мера уголовно-правового реагирования или как санкция; заключается в окончательном лишении собственности; применяется только уполномоченными органами. Ни в одном международном правовом документе не идёт речь об общей конфискации имущества в понимании отечественной уголовно-правовой доктрины. Разделяю позицию тех криминалистов, которые считают конфискацию как наказание (общая конфискации) рудиментарным уголовно-правовым явлением советской эпохи.

Ключевые слова: уголовное право, средства уголовно-правового характера, другие средства уголовно-правового характера, наказание, конфискации имущества, специальная конфискации.

Yermak O. V.

CONFISCATION AS IT IS DESCRIBED IN INTERNATIONAL LEGAL DOCUMENTS

This article aims to provide general definition of confiscation of property, which is used in international legal documents. The article describes the concept of confiscation that is used in international legal acts and discusses scientific development of this topic.

The article provides a general description of the confiscation in international legal documents. In international legal documents, confiscation is understood as punishment, another means of legal response to a crime or as a sanction; is the ultimate deprivation of property; will be used only by the authorized authorities. No international legal document deals with the general confiscation of property in the understanding of the domestic criminal-law doctrine of Ukraine. The author shares the position of those criminologists who consider confiscation as punishment (general confiscation) to be a rudimentary criminal law phenomenon of the soviet era.

Key words: *criminal law, the means of criminal law, other means of criminal law, punishment, confiscation of property, special forfeiture.*

УДК35.01:343.2.01

Робкало М. М.,

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

ДЕЯКІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ПРОБАЦІЇ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

У статті обґрунтована необхідність удосконалення персоналу відповідно до вимог чинного законодавства про пробацію. Проаналізовано деякі проблеми, пов'язані особливостями службової діяльності персоналу пробації. Акцентовано увагу на потребу впровадження в процес підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації професійних стандартів, які необхідні для реалізації завдань пробації.

Ключові слова: *законодавство про пробацію; види пробації; персонал пробації; фахова підготовка; удосконалення фахової підготовки.*

Постановка проблеми. Створення ефективної пробації на сучасному етапі передбачає здійснення комплексу заходів нормативного та організаційного характеру, спрямованих на її удосконалення та модернізацію. Одним із них є підготовка та ефективне використання персоналу. Формування якісного кадрового складу для пробації має важливе значення, оскільки зазначений крими-